

УДК 349

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-4-129-133>

М. Ю. Покальчук, кандидат юридичних наук,
асистент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВЕДЕННЯ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Присвячено розгляду правових питань, що виникають у процесі ведення та припинення особистого селянського господарства. Проаналізовано визначення особистого селянського господарства та принципи його діяльності, кількість та роль у процесі забезпечення продовольчої безпеки України, переваги порівняно з іншими формами господарювання.

Розкрито особливості оподаткування особистих селянських господарств, що залежать від площі сільськогосподарських угідь, на яких здійснюється сільськогосподарське товаровиробництво, від походження продукції тваринного та рослинного походження, яку реалізує особисте селянське господарство та від розміру прибутку, який воно отримує в результаті своєї діяльності.

Досліджено особливості правового становища зайнятого населення в особистих селянських господарствах. Зроблено висновок, що коли діяльність особи, що веде особисте селянське господарство, є для неї основною та приносить прибуток, то така діяльність не відповідає визначенню особистого селянського господарства, що міститься у Законі України «Про особисте селянське господарство». Крім того, досліджено правомірність вимоги Центру зайнятості довідки від особи, що планує набути статусу безробітного, про не перебування на обліку в органах місцевого самоврядування у якості особи, що веде особисте селянське господарство.

Окрема увага приділена особливостям надання послуг з сільського зеленого туризму членами особистих селянських господарств, проаналізовано, що на сьогодні діяльність по наданню умов для проживання членами особистого селянського господарства не підлягає обліку та є недостатньо нормативно врегульованою. Тобто, чисельність осіб, яким такі послуги можуть надаватись протягом року, визначається лише на рівні постанови Кабінету Міністрів України та обмежується місяцями розміщення у кількості до 30. Натомість існує проект Закону про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство», яким така кількість планується обмежитися на рівні 10 осіб за рік. Попри актуальність обраної форми господарювання, зроблено висновок про недостатню увагу з боку законодавця щодо усунення запропонованих прогалин.

Ключові слова: особисте селянське господарство, оподаткування, зайнятість, сільський зелений туризм, Закон України «Про особисте селянське господарство».

M. Yu. Pokalchuk. Some legal issues for subsidiary farming

It is devoted to the consideration of legal issues that arise in the process of maintaining and ending the subsidiary farming. The definition of the subsidiary farming and the principles of its activity, the number and role in the process of ensuring food security of Ukraine, and the advantages over other forms of management are analyzed. The peculiarities of taxation of personal farms, which depend on the area of agricultural land on which the agricultural production is carried out, on the origin of products of animal and vegetable origin, which is sold by the private farm, and on the amount of profit it receives as a result of its activity, are revealed.

The peculiarities of the legal status of the employed population in the private peasant farms are investigated. It is concluded that when the activity of a person leading a personal peasant economy is the main one for him and brings him profit, then such activity does not meet the definition of a personal peasant economy, which is contained in the Law of Ukraine "On Subsidiary Farming". In addition, the legitimacy of the request of the Employment Center of the certificate from the person planning to acquire the status of unemployed to not be registered with the local self-government bodies as a person leading a private farm is investigated.

© М. Ю. Покальчук, 2019

Particular attention is paid to the features of rendering rural green tourism services by members of private peasant farms, namely, it is analyzed that today the activity of providing conditions for living by members of the private peasant farm is not accountable and is insufficiently regulated. That is, the number of persons to whom such services can be provided during the year is determined only at the level of the Cabinet of Ministers of Ukraine and is limited to placements up to 30. Instead, there is a draft Law on Amendments to the Law of Ukraine "On Subsidiary Farming", which is such a number it is planned to be limited to 10 people per year. Despite the topicality of the chosen form of management, it was concluded that the legislator did not receive enough attention to eliminate the proposed gaps.

Key words: personal peasant economy, taxation, employment, rural green tourism, Law of Ukraine "On Subsidiary Farming".

Постановка проблеми. Актуальність дослідження правового становища особистих селянських господарств невинно зростає, оскільки за складних економічних та соціальних передумов вказана організаційно правова форма є одним з дієвих способів виживання та забезпечення сільського населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правовим питанням функціонування особистих селянських господарств в Україні присвячувалась значна увага науковців, серед яких значний внесок зробили В.Л. Мунтян, В.І. Семчик, В.І. Андрейцев, О.О. Погрібний, П.Ф. Кулинич, А.П. Гетьман, В.К. Гуревський, Н.І. Титова, Ю.С. Шемшученко, В.З. Янчук, В.В. Янчук, М.В. Шульга, В.М. Єрмоленко, І.І. Каракаш, М.Я. Ващишин, А.В. Луняченко, В.В. Носік, В.П. Яніцький, В.І. Федорович, Н.В. Ільків, А.М. Мірошніченко, Р.І. Марусенко, О.А. Вівчаренко, В.Ю. Уркевич та інші. Окрім того, основою для науково-теоретичного дослідження слугували нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі ведення особистого селянського господарства.

Виклад основного матеріалу. Особисте селянське господарство є далеко не новою формою господарської діяльності на селі. Проте, правові питання створення та ведення такої діяльності викликають неабиякий інтерес з боку представників науки аграрного права.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 року, № 742-IV [1] особистим селянським господарством варто вважати господарську діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально, або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використання майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму. Закон надає можливість особам, що ведуть особисте селянське господарство, як виробляти сільськогосподарську продукцію, так і надавати туристичні послуги, тим самим не маючи відношення до сільськогосподарського виробництва.

При цьому, до переваг особистого селянського господарства над іншими організаційно-правовими формами господарювання можна віднести його доступність, що полягає у спрощеному порядку його створення, та відносну самостійність, яка проявляється у відсутності надмірного контролю з боку держави. Ці фактори впливають на те, за даними Державної служби статистики в Україні на початок поточного року налічувалось 3996,5 тис. особистих селянських господарств. Цей показник є меншим, ніж за попередній рік приблизно на 1%, проте він не враховує тимчасом окуповані території та кількість громадян, які за вказаний період виїхали за кордон.

Незважаючи на велику кількість особистих селянських господарств, що функціонують в Україні, деякі питання їх діяльності постійно потребують уваги з боку науковців та законодавця. Так, ст. 7 Закону визначає, що члени особистого селянського господарства мають право на реалізацію надлишків виробленої продукції на ринках, а також заготівельним, перероб-

ним підприємствам та організаціям, іншим юридичним та фізичним особам. У свою чергу, це не тягне за собою правових наслідків у формі обов'язку сплати податків за реалізацію сільськогосподарською продукції, передбачених Законом України «Про особисте селянське господарство». Проте, більш детальний розгляд цього питання дає можливість зробити інші висновки. Податковий кодекс України, а саме п. 165.1.24 ст. 165, закріплює, що до доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподаткованого доходу, належать доходи, отримані від продажу власної сільськогосподарської продукції, що вирощена, відгодована, виловлена, зібрана, виготовлена, вироблена, оброблена та/або перероблена безпосередньо фізичною особою на земельних ділянках, наданих їй у розмірах, встановлених Земельним кодексом України для ведення:

1) садівництва та/або для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибні ділянки) та/або для індивідуального дачного будівництва. При цьому якщо власник сільськогосподарської продукції має ще земельні частки (паї), виділені в натурі (на місцевості), але не використовує їх (здає в оренду або обслуговує), отримані ним доходи від продажу сільськогосподарської продукції не включаються до загального місячного (річного) оподаткованого доходу;

2) особистого селянського господарства та/або земельні частки (паї), виділені в натурі (на місцевості), сукупний розмір яких не перевищує 2 гектари. При цьому розмір земельних ділянок, зазначених в абзаці другому цього підпункту, а також розмір виділених у натурі (на місцевості) земельних часток (паїв), які не використовуються (здаються в оренду, обслуговуються), не враховуються.

Тобто, йдеться про те, що якщо особисте селянське господарство здійснює свою діяльність на земельних ділянках, загальний обсяг яких не перевищує 2 га, то тоді його діяльність не підлягає оподаткуванню. Якщо ж до процесу виробництва долучаються ще земельні частки (паї), що є результатом спадкування або виділення в натурі (на місцевості) одного із членів особистого селянського господарства, і загальний обсяг сільськогосподарських угідь у такому разі перевищує 2 га, то дохід від продажу сільськогосподарської продукції особистим селянським господарством підлягає оподаткуванню на загальних підставах.

Крім того, сільськогосподарські товаровиробники на свій вибір можуть займатися як рослинництвом, так і тваринництвом. Що стосується особистих селянських господарств, то при реалізації сільськогосподарської продукції (не тваринного походження), особа, що є її власником, повинна надати податковому агенту копію довідки про наявність у нього земельних ділянок, про які йшлося раніше. Таку довідку можна отримати в сільській, селищній, міській раді або раді об'єднаних територіальних громад відповідно до закону та перспективного плану формування територіальних громад за місцем податкової адреси (у нашому випадку місцем проживання особи, що веде особисте селянське господарство).

Що стосується реалізації особистим селянським господарством сільськогосподарської продукції тваринного походження, то за загальним правилом такий випадок господарської діяльності не підлягає оподаткуванню. Це правило поширюється лише на ті випадки, коли йдеться про продаж власної продукції тваринництва, що віднесена до груп 1-5, 15, 16 та 41 УКТ ЗЕД, та сума такого прибутку не перевищує 50 розмірів мінімальних заробітних плат, встановлених законом на 1 січня поточного року.

Якщо сума вказаного доходу особистого селянського господарства перевищує 50 розмірів мінімальних заробітних плат, то фізична особа, що веде особисте селянське господарство, зобов'язана надати контролюючому органу довідку про самостійне вирощування, розведення або відгодівлю продукції тваринництва у довільній формі. Суб'єктом, що може видавати такі довідки виступають сільські, селищні, міські ради або ради об'єднаних територіальних

громад за місцем проживання особи, яка є власником вказаної продукції. Якщо довідкою буде підтверджено вирощування даної продукції безпосередньо платником податку, то оподаткуванню підлягає дохід, що перевищує 50 розмірів мінімальних заробітних плат. Коли ж особисте селянське господарство не зможе довести, що продукція тваринного походження є власно-виробленою, то прибуток від такої реалізації підлягає оподаткуванню на загальних підставах.

Наряду із оподаткуванням особистих селянських господарств на практиці виникає проблема із зайнятістю громадян, які так чи інакше мали відношення до особистого селянського господарства. Відомо, що особи, що ведуть особисте селянське господарство є особами, що забезпечують себе роботою самостійно і відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» належать до зайнятого населення за умови, що робота в цьому господарстві для них є основною. Автор приєднується до позиції науковців, які вважають, що у разі, коли діяльність особистого селянського господарства для його членів є основною та приносить їм прибуток, це суперечить визначенню самого особистого селянського господарства, що міститься у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особисте селянське господарство» [2, с. 39].

Складнощі починають виникати не тоді, коли особа є членом особистого селянського господарства, а тоді коли вона припинила свою діяльність та бажає стати на облік до Центру зайнятості як безробітна. Йдеться про те, що у кожній селищній раді є погосподарська книга, що містить відомості про особисті селянські господарства з відмітками «ведеться» та «припинено». Як наслідок, у разі звернення особи до Центру зайнятості останній вимагає від неї довідку про припинення особистого селянського господарства або вихід із нього. Правовою підставою такої вимоги є постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2003 року, № 198 «Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу» [3]. Таким чином, у разі припинення особистого селянського господарства дані до погосподарської книги вносяться на основі усного чи письмового звернення громадянина. Саме ця заява є підставою для видачі довідки органом місцевого самоврядування про припинення діяльності. Якщо ж орган місцевого самоврядування відмовить у видачі такої довідки, то громадянин вправі звернутися до суду. До того ж, судова практика у подібних справах уже існує. Прикладом є рішення суду у справі № 749/1180/14 від 20.10.2014 року про оскарження дій органів місцевого самоврядування. На думку автора, крім вищезазначеного, варто приділити увагу недолікам у правовому забезпеченні сільського зеленого туризму як одного з напрямів діяльності особистих селянських господарств в Україні.

З визначення особистого селянського господарства можна зробити висновок, що сільським зеленим туризмом є специфічний вид використання майна особистого селянського господарства для забезпечення відпочинку із залученням трудових ресурсів членів особистого селянського господарства та природно-рекреаційних особливостей місцевості. На сьогодні у науковому просторі точаться дискусії з приводу кількості осіб, яким особисте селянське господарство може надавати послуги із сільського зеленого туризму протягом року. Єдиним нормативним актом, що регулює це питання є Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку надання послуг із тимчасового розміщення (проживання)» від 15 березня 2006 року, № 297, якою визначено, що фізичні особи власники або орендарі індивідуальних засобів розміщення мають право надавати такі послуги без відповідної реєстрації за умови, що кількість місць такого розміщення не перевищує 30 [4].

Остаточну крапку в цьому питанні мав би поставити законодавець, прийнявши зміни до Закону України «Про особисте селянське господарство». Проект такого Закону прийнято за основу Верховною Радою України 23 травня 2017 року. Зазначений нормативний акт крім іншого закріплює право «добровільно надавати за плату або безоплатно послуги у сфері сільського зеленого туризму, зокрема послуги з розміщення (проживання)

не більше ніж на 10 місць, харчування, а також організації дозвілля й заходів, пов'язаних із використанням майна особистого селянського господарства, місцевими звичаями і традиціями гостинності [5].

Варто зазначити, що світова практика розвитку сільського зеленого туризму значно випереджає вітчизняну. Однією з причин цього негативного явища є недостатня орієнтація громадян на послуги, які вони могли б отримати від особистих селянських господарств. Так, в Європі цим питанням опікується Європейська федерація фермерського та сільського туризму. Її діяльність полягає у підготовці рекламно-інформаційних каталогів об'єктів сільського зеленого туризму з переліком доступних послуг. В Україні теж діє спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму, що ставить за мету популяризацію відпочинку в сільській місцевості, сприяння розвитку її інфраструктури та самозайнятості сільського населення, збереження культурної спадщини та навколишнього середовища [6, с. 10].

Висновки з дослідження. Вищезазначене дозволяє стверджувати, що дослідження діяльності особистих селянських господарств в Україні є особливо актуальним, зважаючи на те, що їх кількість досить значна, а результати господарської діяльності впливають на загальний рівень економіки України. Саме тому автор вважає, що слід більше уваги приділяти усуненню тих прогалин законодавства щодо діяльності особистих селянських господарств, які існують на сьогодні.

Список використаних джерел:

1. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15.05.2003 р, № 742-IV Відом. Верх. Ради України. 2003. № 29. Ст. 232.
2. Товкач С.М. Особисте селянське господарство: сучасні проблеми та перспективи розвитку сільського зеленого туризму. Актуал. пробл. розв. суч. юриспруд. 2017, № 4. С. 38–41. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2017/11.pdf.
3. Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу: постан. Каб. Мін. Укр. від 19.09.2018 р, № 792 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2018-%D0%BF>.
4. Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання): постан. Каб. Мін. Укр. від 15.03.2006 р., № 297 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/297-2006-%D0%BF>.
5. Про прийняття за основу проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму. постан. Верхов. Рад. Укр. від 23.05.2017 р., № 2062- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2062-19>.
6. Носік В. Організаційно-правові питання розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Туризм сільський, зелений. 2007, № 4. С. 9–10.